

Ірина САДОВА,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) anat-92@mail.ru

КАЗКОТЕРАПІЯ – СУЧАСНИЙ МЕТОД РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ

У статті представлені теоретичні і методичні аспекти використання казкотерапії у навчальному процесі початкової школи. Автором розглядається поняття «казкотерапії» як технології корекції здоров'я та активізації пізнавальної діяльності молодших школярів з особливими потребами.

Ключові слова: казкотерапія, арт-терапія, дитина з особливими потребами, початкова школа.
Літ. 8.

Iryna SADOVA,

Ph.D. in Psychology, Associate Professor of Pedagogy and Primary Education Methods Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) anat-92@mail.ru

THE FAIRYTALE THERAPY AS A MODERN METHOD OF WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

The theoretical and methodological aspects of using the fairytale therapy in the primary school teaching process is presented the paper. The author examined the «fairytale therapy» concept as a health correction technology and cognitive activity of primary school children with special needs.

Key words: a fairytale therapy, an art therapy, a child with special needs, primary school.
Ref. 8.

Ірина САДОВАЯ,

кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогики и методики начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) anat-92@mail.ru

СКАЗКОТЕРАПИЯ – СОВРЕМЕННЫЙ МЕТОД РАБОТЫ С ДЕТЬМИ, ИМЕЮЩИМИ ОСОБЫЕ ПОТРЕБНОСТИ

В статье представлены теоретические и методические аспекты использования сказкотерапии в учебном процессе начальной школы. Автором рассматривается понятие «сказкотерапии» как технологии коррекции здоровья и активизации познавательной деятельности младших школьников с особыми потребностями.

Ключевые слова: сказкотерапия, арт-терапия, ребенок с особыми потребностями, начальная школа.

Лит. 8.

Постановка проблеми. Сучасна школа покликана виховати особистість, яка прагне до постійного саморозвитку, самовдосконалення, реалізації власного потенціалу.

Проте, як показують результати досліджень, будь-які освітні реформи не будуть дієвими, допоки учні не будуть здоровими, розвиненими, не оберуть свідомо здоровий спосіб життя. Дотримання та реалізація прав кожної дитини народитися здоровою, вижити і скористатися умовами для всебічного розвитку, бути надійно захищеною певною мірою ускладнюється, оскільки ці гарантії мають дещо декларативний і риторичний характер. Проблема набуває окремого наукового статусу насамперед тому, що у нашій країні система надання соціальної та психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими потребами здійснюється непослідовно і непрофесійно.

Науковці мало приділяють уваги позитивному впливові казкотерапії на розвиток особистості учня і ролі в цьому процесі початкової освіти. Ефективність цього методу ґрунтується на розумінні дитини як творчої особистості, котра з певних причин обмежена фізичними і психічними вадами. Адже у кожної дитини є своя життєва історія, у цій історії є і веселі, і сумні моменти. Є ситуації, які хочеться пригадати, можливо, повному осмислити, але доступ до них «за сімома замками» і казкотерапія – це ключик.

Аналіз досліджень. Значна кількість робіт відомих науковців присвячена впливу казкотерапії на дітей (Ш. Амонашвілі, Г. Іващенко, Н. Каншоністова, В. Кондрашин, Л. Обухова, Л.К. Одинченко, М. Плоткін, О. Чебикіна, М. Щибрик та ін.). Заслужують на увагу роботи, які розглядають альтернативні підходи до організації реабілітаційної роботи через методи казкотерапії (Л. Алексєєва, Т. Зінкевич-Євстігнєєва, А. Копитін, А. Панова, Б. Шапіро, О. Холстова та інші). Проте, незважаючи на актуальність, зазначена науково-педагогічна проблема не набула розвитку в теорії і практиці початкової школи.

Метою статті є аналіз впливу технології казкотерапії на дітей з обмеженими можливостями у розвитку.

Виклад основного матеріалу. Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні передбачає створення таких умов, за яких діти з обмеженими можливостями могли б успішно реалізувати свої загальнолюдські права, стати корисними громадянами своєї держави. По мірі росту і розвитку суспільства, його демократизації ми бачимо, що питання навчання, виховання, соціалізації дітей з особливими потребами стають дедалі актуальнішими.

В українській мові до кінця XVIII ст. людина з вадою розвитку тлумачилась як каліка, сліпець (давньоруською). На початку XIX ст. у слов'янських мовах починає вживатися слово «інвалід» як безсилий, слабкий, важко поранений. Слово «інвалід» прийшло в українську мову з французької і до кінця XIX ст. вживалося у значенні «відслуживший, заслужений воїн, який не пристосований до служби через каліцтво, поранений». До сьогодні в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, що мають фізичні чи психічні відхилення у здоров'ї. Так, у літературі вживаються поняття: «інвалід»; «особи з обмеженими функціональними можливостями»; «люди з обмеженою дієздатністю»; «люди з особливими потребами»; «особи з вадами розвитку, неповносправні» [1; 4; 5].

Таким чином, сьогодні основним завданням педагогічних колективів початкової ланки освіти є створення і використання комплексу оздоровчо-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення і збереження здоров'я молодшого школяра. Серед сучасних методів педагогічної реабілітації дітей з особливими потребами значне місце відводиться арт-терапії та казкотерапії, які мають інсайторієнтовний характер та створюють атмосферу довіри й уваги до внутрішнього світу дитини.

Термін арт-терапія став використовуватися у нашій країні порівняно недавно, і в перекладі з англійської означає «лікування, засноване на заняттях художньою твор-

чістю» [3, 13]. Суть цього методу полягає у тому, що через малюнок, пісок, казку арт-терапія дає вихід внутрішній некомфортності і сильним емоціям, допомагає зрозуміти власні почуття і переживання. Відповідно до східної мудрості, «картина може висловити те, що не висловить і тисяча слів». Арт-терапевтична робота припускає широкий вибір різних образотворчих матеріалів [3, 15]: фарби, олівці, воскові крейди, пастель; для створення колажів або об'ємних композицій використовуються журнали, газети, шпалери, паперові серветки, кольоровий папір, фольга, плівка, коробки від цукерок, листівки, тасьма, мотузочки, текстиль; природні матеріали – кора, листя і насіння рослин, квіти, пір'я, гілки, мох, камінці; для ліплення – глина, пластилін, дерево, спеціальне тісто.

Казкотерапія – це метод, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом. У казкотерапії можуть виявитися потенційні риси особистості, щось нереалізоване; може матеріалізуватися мрія; а найважливіше – виникає відчуття захищеності та смак таємниці. Казкотерапія сприяє формуванню зв'язку між казковими подіями та поведінкою у реальному житті, перенесенню казкових смислів у реальність. Казки є важливим психотерапевтичним засобом, який допомагає впорядкувати внутрішній світ дітей з особливими потребами.

У добрих чарівних казках з гарним сюжетом головною ідеєю є перемога добра над злом і всі образи одухотворені. Енергетика казкового образу накопичується через словесну енергетику. Вони мають бережливо ставитися до внутрішнього світу дитини і не нести в собі тривожності.

Казкотерапія передбачає не тільки читання казок, а їх придумування, програвання (інсценізація), малювання, ліплення, виготовлення декорацій і ляльок (театралізація), а головне – отримання величезного задоволення від спільного творчого процесу дітей, вчителів, батьків. Психологи вказують на позитивний вплив методів казкотерапії на дитину: казка допомагає пізнати оточуючий світ; торкаючись емоційного життя дитини, казка полегшує розуміння і висловлювання своїх почуттів; моделює ситуації, над якими варто подумати [3].

До казок зверталися у своїй творчості відомі педагоги та психологи: Е. Фромм, Е. Берн, Е. Гарднер, А. Менегетті, М. Осорина, О. Петрова, Р. Азовцева. В українській педагогічній науці роботу із застосуванням казкових мотивів та образів запровадив В. Сухомлинський, який приділяв значну увагу використанню казки при роботі з дітьми – навчання у школі неможливе не тільки без слухання, але і без створення казки. За твердженням визначного педагога, завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем [7, 245].

В. Сухомлинський у своїх працях зазначав: «Казка для маленьких дітей – не просто розповідь про фантастичні події, це – цілий світ, в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю» [7, 307–308]. На його думку, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах» [7, 307–308]. Завдяки цьому в дитини формуються почуття ввічливості, любові, хоробрості, доброти, вірності, виховується краса душі. Казки В. Сухомлинського варто використовувати в роботі з молодшими школярами, які мають особливі потреби, на заняттях з розвитку мовлення, образотворчої та музичної діяльності.

Образи позитивних казкових персонажів давно стали для дітей втіленням кращих рис людини. Дитина уважно стежить за розвитком казкового сюжету, відверто реагує на вчинки героїв, проживає своєрідність їхніх стосунків, думок і почуттів, віддає свої симпатії позитивним, засуджує негативних. У цій роботі допомагають твори В. Сухомлинського. Для молодших школярів казкові персонажі й стосунки – мірило власної поведінки і поведінки товаришів. Казка стає першим пізнанням життя, його моральних основ, соціальних взаємин. Те, що дитина виявляє симпатію до одних персонажів і антипатію до інших, свідчить про становлення її власного Я. На сучасному етапі інклюзивної освіти виховання дітей з особливими потребами без творів Василя Олександровича було б просто збіднілим. Насичені глибоким етичним змістом казки наштовхують малят на роздуми, примушують аналізувати власну поведінку, робити висновки.

На сучасному етапі розвитку казкотерапії найбільш розробленими є, на нашу думку, програми комплексної казкотерапії Т. Зінкевич-Євстигнеєвої [2]. Її концепція базується на 5 видах казок: художні, дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні, медитативні [2]. На думку науковця, у символічній формі казки міститься інформація про те: як влаштований цей світ, хто його створив; як цінувати дружбу й любов; якими цінностями керуватися у житті; як прощати. Привабливість казок для розвитку особистості дитини з особливими потребами полягає в наступному [2, 123]:

1. Відсутність у казках дидактики, моралі. Найбільше, що може “дозволити собі” жанр казки, – це натяк на те, як краще поступати в тій чи іншій життєвій ситуації. Таким чином, дитина сприймає і засвоює причинно-наслідкові зв’язки, що існують у цьому світі.

2. Відсутність чітких персоніфікацій. Головний герой у казці – збірний образ. Імена головних героїв повторюються у казках: Іванко, Оленка, Марія. Відсутність жорсткої персоніфікації допомагає дитині ідентифікувати себе з головним героєм. На прикладі долі казкових героїв дитина може простежити наслідки життєвого вибору людини.

3. Образність і метафоричність мови. Завдяки багатогранності сенсів казка може допомогти дитині в різні періоди життя вирішувати актуальні для неї проблеми. Спостерігаючи за долями головних героїв, проживаючи казкові ситуації, дитина формує для себе картину світу і, залежно від цього, буде сприймати різні ситуації і діяти по-різному.

4. Психологічна захищеність. Ознака справжньої казки – позитивне закінчення. Це дає дитині відчуття психологічного захисту. Виявляється, всі випробування, що випали на долю героїв, потрібні для того, щоб зробити їх сильнішими і мудрішими. А герой, який проходить через всі випробування, проявляючи свої найкращі якості, обов’язково отримує нагороду. В цьому полягає закон життя: як ти ставишся до світу, так і він до тебе.

5. Наявність таємниці. Ці якості притаманні чарівним казкам. Чарівна казка як живий організм – в ній все дихає, в будь-який момент будь-який предмет, навіть камінь, може заговорити. Ця особливість казки дуже важлива для розвитку дитини. При цьому розвивається здатність дитини вставати на місце іншого, що дозволяє їй відчувати багатогранність світу і свою єдність з ним.

Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва запропонувала курс казкотерапії, який включає в себе безліч прийомів і форм роботи з дітьми, які мають особливі потреби [2, 46]:

1. Аналіз казок. Наприклад, для аналізу вибирається відома казка. Після її прослуховування дітям ставляться питання:

- Хто з героїв вам найбільше сподобався (не сподобався)?
- Як ви думаєте, чому той чи інший герой здійснював ті або інші вчинки?
- Придумайте, що було б, якби головний герой не зробив цього вчинку?

2. Розповідання казок. Прийом допомагає опрацювати такі моменти, як розвиток фантазії, уяви. Можна запропонувати дитині розповісти казку від імені інших діючих осіб, що беруть участь у казці. Наприклад, як казку про Колобка розповіла б лисиця.

3. Переписування казок. Переписування і дописування авторських та народних казок має сенс тоді, коли дитині чимось не подобається сюжет, поворот подій, закінчення казки і т. д. Це – важливий діагностичний матеріал. Переписуючи казку, дописуючи або вставляючи необхідні персонажі, дитина сама вибирає найбільш відповідний їй внутрішньому станові поворот, який дозволяє звільнитися їй від внутрішньої напруги.

Таким чином, даний метод дозволяє гармонізувати внутрішній душевний хаос, що панує у душі дитини, за допомогою зміни ставлення до себе, до свого минулого, теперішнього і майбутнього, в цілому до своєї долі. Отже, казкотерапія – це техніка, яка допомагає дитині з особливими потребами змінити внутрішні переживання, страхи, надії і викласти їх у малюнку чи іншому виді діяльності. Казка здавна визнавалася українською педагогікою важливим чинником виховання школярів. Водночас ми розглядаємо казкотерапію як специфічну педагогічну технологію збереження і корекції здоров'я учнів з обмеженими можливостями та активізації їх пізнавальної діяльності, як педагогічне «лікування» у навчально-виховному процесі інклюзивної освіти.

Отже, казкотерапія – це метод, що дозволяє використовувати досвід, набутий у ході історичного розвитку людства, для інтеграції особистості, для розширення і вдосконалення взаємодії людини з навколишнім світом.

Висновки. Основними причинами погіршення здоров'я учнів початкових класів є не тільки результати тривалої несприятливої дії соціально-економічних чинників, а й педагогічних, а саме інтенсифікація навчального процесу; невідповідність програм, технологій навчання функціональним і віковим особливостям молодших школярів; недостатній рівень кваліфікації учителів початкових класів з питань охорони здоров'я учнів; неграмотність батьків з питань збереження здоров'я дітей.

Казкотерапія є ефективним методом оздоровлення та розвитку особистості та впливає на її інтеграцію в суспільство і потребує посиленого використання і дослідження. Саме тому логічно буде рекомендувати звернути увагу на важливість того факту, що тільки творчий та системний характер здійснення допомоги дітям в Україні дозволить підняти рівень та ефективність життя людей з психофізичними обмеженнями. Це, власне, і є новий підхід, у межах якого ми б хотіли бачити майбутнє вирішення проблем дітей з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку // Початкова школа. – 2004. – № 8. – С. 1–4.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Проективная диагностика в сказкотерапии / Т. Зинкевич-Евстигнеева, Е. Тихонова. – СПб. : Речь, 2003. – 316 с.
3. Киселева М. Арт-терапия в работе с детьми : руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми / М. Киселева. – СПб. : Речь, 2006. – 160 с.
4. Ломко О. Якщо дитина-інвалід оточена турботою батьків і педагогів, то її недуга буде переможена / О. Ломко // Освіта України. – 2002.– 15 березня. – С. 7.

5. Садова І. Основи дефектології : підручник / І. Садова. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. – 303 с.
6. Сак Т. Якщо у вашому класі навчається дитина з особливою поведінкою / Т. Сак // Початкова школа. – 2014. – №4. – С. 50–51.
7. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 т. / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 659 с.
8. Ross C. Something to draw on: Activities and Interventions using an Art Therapy Approach / C. Ross. – London-Boston: Jessica Kingsley Publishers, 1997. – 148 p.

REFERENCES

1. Derzhavnyj standart pochatkovoї zagal'noi osvity dlja ditej, jaki potrebujut' korekcii' fizychnogo ta rozumovogo rozvytku // Pochatkova shkola. – 2004. – № 8. – S. 1–4.
2. Zynkevych-Evstygneeva T. Proektyvnaja dyagnostyka v skazkoterapiju / T. Zynkevych-Evstygneeva, E. Tyhonova. – SPb. : Rech', 2003. – 316 s.
3. Kyseleva M. Art-terapija v rabote s det'my : rukovodstvo dlja detskyh psihologov, pedagogov, vrachej y specyjalystov, rabotajushhyh s det'my / M. Kyseleva. – SPb. : Rech', 2006. – 160 s.
4. Lomko O. Jakshho dytyna-invalid otochena turbotoju bat'kiv i pedagogiv, to i'i' neduga bude peremozhena / O. Lomko // Osvita Ukrai'ny. – 2002. – 15 bereznja. – S. 7.
5. Sadova I. Osnovy defektologii' : pidruchnyk / I. Sadova. – Drogobych : RVV DDPU im. I. Franka, 2011. – 303 s.
6. Sak T. Jakshho u vashomu klasi navchajet'sja dytyna z osoblyvoju povedinkoju / T. Sak // Pochatkova shkola. – 2014. – №4. – S. 50–51.
7. Suhomlyns'kyj V. Vybrani tvory v 5 t. / V. Suhomlyns'kyj. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 3. – 659 s.
8. Ross C. Something to draw on: Activities and Interventions using an Art Therapy Approach / C. Ross. – London-Boston: Jessica Kingsley Publishers, 1997. – 148 p.

Статтю подано до редакції 07.02.2015 р.